

JOHN-HENRI HOLMBERG:

Rätten att göra uppror

Det är fel att betrakta 60-tals-revolten som bara en plötslig "vänstervåg" i snävt politisk bemärkelse. Den handlade snarare om kontrollen över den egna tillvaron.

Små ideologiskt medvetna vänstergrupper utnyttjade tiotusentals revolterande unga som täckmantel för att söka framstå som större.

60-talets barrikader hade inte två sidor utan många. Det tragiska var att medan få av sidorna dolde vänsterradikaler, fanns ett enat höger-vänster-etablissemang alltid på varje motståndarsida.

I SvTs serie "På andra sidan barrikaden" har tidigare medverkat Anders Björck i 2/87 och Peter Kockum i 4-5/87.

John-Henri Holmberg är redaktör.

A Heavenly Breakfast, kallar Chip det; så heter hans lyriska och utlämnande minnesbok från revolt-åren, upprorsåren. Men revolt mot vad, uppror till vilket syfte? Någonstans här finns en barriär, en klyfta som är omöjlig att överbrygga i de flesta samtal. Felet är att allt tvingas in i fack och att facken sedan placeras i lådor som ges missvisande etiketter: jag skriver den här texten för Svensk Tidskrift; alltså är läsekretsen borgerlig; alltså kommer de flesta att associera på ett förutsebart sätt. 60-talets ungdomsrevolt förvandlas då till etiketter och fack. "Vänsterinriktning, anarkism, moralupplösning, stillöshet." Men betyder den listan någonting?

Jag träffade inte Chip under sextioalet utan först ett par år in på sjuttioalet. Han är en bra utgångspunkt; den som kan förstå honom har kommit en bit närmare förståelsen för en del av det som var sextioalets revolt. Chip är svart. Han växte upp i New Yorks Harlem, men i en välbärgad familj. Han gick i pedagogiskt experimentella privatskolor. Han tror på enskilt ägande, på marknadsekonomi, på personlig frihet. Men han förkastar auktoriteter, regimer, andras myndighet över individen. Han är bisexuell; tidigare var han gift och har en son, nu lever han i ett fast homosexuellt förhållande. Han accepterar att många av hans vänner begagnar marijuana, haschish och psykedelika; själv utnyttjar han inga droger. Han har lyckats med det sällsynta att skriva romaner som både nått miljonupplagor och som hyllats som mästerverk av ledande akademiska kritiker och litterära tidskrifter. I London, där jag kände honom, bodde han i en stor, kal lägenhet i Chelsea, fylld av manuskript och böcker, han arbe-

tade febrilt på en roman som redan tagit fyra år och som skulle ta ytterligare tre. "Revolt? Naturligtvis", sade han. "En revolt för individen, mot allt det som ville tvinga in oss i färdigstöpta former. På det sättet mera en frigörelse än en revolt. En frigörelse därför att vi alla är olika och därför att vi har rätt att vara olika."

Den rätten är svår att acceptera. Alltför ofta vill vi få vårt eget sätt att vara bekräftat genom andra. Om bara andra klär sig, tänker och betar sig likadant som jag måste det ju betyda att jag gör rätt. Avviker de är de ett hot. För då kan det tänkas att jag valt fel.

En känslomässig revolt

Av parollerna från 60-talet finns det en jag minns mer än några andra: "Det är rätt att göra uppror". Kanske inte oväntat var det också främst den som väckte protester från det etablerade samhället, det borgerliga såväl som det socialistiska.

Protesterna är inte svåra att förstå. Det vore orimligt att förneka att det ligger i den mänskliga naturen att vilja slå vakt om det egna — vad det nu än råkar vara. De som förtjänat en förmögenhet vill behålla den; de som tillskansat sig makt över andra försöker bevara sin makt.

Tesen att det skulle vara rätt att göra uppror slår mot den reflexen. Följaktligen tillhör upprorstanken de unga eller de som lyckats nå varken trygghet eller makt; de som inte anser sig ha något att slå vakt om eller söka bevara. Men kanske går motsättningen till och med längre än så. Tanken på upproret är inte bara materiell utan också psykologisk. Den känns hotfull också för dem som varken bebor miljonärsvillor eller kanslihus men som trots

det räds förändring, och till den gruppen hör stora delar av varje lands befolkning. Vi finner trygghet i det invanda, i stelnade traditioner, levnadsregler och normer. Utmanas de känner vi oss själva utmanade och hotade; nonchaleras de känner vi grunderna för vår trygghet vittra. Följaktligen var 60-talets revolt dömd, vilket inte hindrar att den kan komma att segra.

Det är nämligen fel att betrakta 60-talsrevolten som bara en plötslig "vänsstervåg". Den var mycket mera: en känslomässig och i många avseenden individualistisk revolt mot ett monolitiskt samhälle med etablerade och stela normer, maktstrukturer och beteenderegler som i många avseenden omintetgjorde möjligheten till enskilda val och avvikelser. Ur den aspekten var — och är — samhällskroppen inhuman; att de som fortfarande inte nått de positioner där den samtidigt skänker dem trygghet eller makt revolterar mot den bör inte förvåna.

Önskan att förändra

1967 var jag arton år gammal. I Stockholm satt många av mina vänner på Konserthusets trappa klädda i parkas; det var modsen, måttligt direktimporterade från England. Andra skulle vara hippies och väntade på att musicalen Hår skulle gå upp på Scalateatern. Jag hörde inte till någon av de grupperna, lika litet som till någon av de andra: jag förmodar att jag kan påstå att jag sökte något eget, liksom så många andra sökte något utanför de stelnade beteendesystemen — vare sig de nu var traditionella eller just införda i landet. Det här var den tid då unga människor läste författare som betraktades med misstänksamhet eller fasa av föräldrar, lä-

Rätten att göra uppror

rare och andra äldre: Marshall MacLuhan, Timothy Leary, Albert Camus, Ayn Rand, Che Guevara, Mao Tse-dong. En sak måste man inse, inte bara slå ifrån sig: Det var inte i första hand någon önskan att riva ned, utan en motsatt önskan, den att förändra. Förändring är liv; stillastående är stagnation. En hädisk tanke i folkhemmets Sverige, men för den skall inte nödvändigtvis osann.

Med Natalie som ville heta Natasha följde jag i Paul Simons fotspår genom Greenwich Village, längs Bleeker Street och över bron vid Femtionende gatan; den som lyssnar till orden kan inte på allvar tala om antiamerikanism eller vänsterinriktning, lika litet som hos Dylan eller de andra poeterna, från Allen Ginsberg till Gregoro Corso. Förenklingarna förfalskar.

Men vrångbilderna är begripliga. Så mycket av det som var betydelsefullt var intellektuellt eller om man så vill emotionellt. Men eftersom det kändes betydelsefullt måste det också på något sätt visas fram. Det som gick att visa var utanverk, effektsökeri: glaspärlor och skinnfransade västar, långt hår och love-ins.

Missvisande vänsterstämpel

60-talets ungdomsrevolt var inte i första hand något svenskt fenomen. Tvärtom var det vi upplevde av den i Sverige bara ett blekt återsken av något som initierats och som gick betydligt längre i USA och på den europeiska kontinenten. Med det är också sagt att revolten var ett sammansatt, komplext fenomen. Det fanns få beröringspunkter mellan de olika strömningar som av dem som stod utanför motkulturen upplevdes som utbytbara. Mel-

lan hippierörelsen och SDS militanta falang i Förenta staterna existerade inte flera likheter än i Sverige mellan KFML(r) och de hippies också vi kunde uppvisa.

Med det bör man inse att det inte handlade om någon i rimlig mening politisk rörelse, och att följaktligen också vänsterstämpeln är missvisande. I de amerikanska Vietnamkrigsdemonstrationerna fanns opponenter från alla läger: förvisso vänsterradikaler men också nyliberaler som ansåg att ett krig fört med tvångsuttagna och för skattebetalares miljarder av just de skälen var orättmätigt, och apolitiska pacifister som demonstrerade mot allt bruk av våld för att lösa konflikter. "Turn on, tune in, drop out" var knappast någon socialistisk slogan, lika litet som "Make love, not war".

Ungdomsrevolten handlade snarare än om politik — om man nu oegentligt skall försöka tala om den som helhet — om kontroll. Kontrollen över den egna tillvaron, om man så vill individens kontroll över sitt liv. De sällan uttalade frågor som drev blomstergenerationen till San Franciscos Haight Ashbury och New Yorks Greenwich Village var frågor som: Vem skall avgöra hur min tillvaro skall se ut — jag eller någon annan? Vem skall bestämma vilka normer jag skall leva efter — jag eller någon annan? Vem skall besluta vilka värden jag skall eftertrakta — jag eller någon annan?

Det etablerade samhället svarade: Någon annan. Lyd! Och det var efter det svaret miljoner unga i sin tur konstaterade att det var rätt att göra uppror.

Amerika med sina individualistiska traditioner såg ungdomsrevolten i högre grad manifesterad som en revolt mot traditionella värderingar och beteendenor-

mer. Det kollektivistiska och politiserade Europa upplevde den istället snarare som en politisk revolt från vänster. Delvis är den bilden begriplig; den är samtidigt en skenbild. Små vänstergrupper i Sverige utnyttjade tiotusentals revolterande unga för att söka framstå som större och mera inflytelserika än de någonsin i realiteten var. Och de frågor som var centrala för ungdomsrevolten var knappast frågor som traditionellt går att hänföra till socialismen eller kommunismen.

Ungdomsrevolten vände sig mot förmynderi och förbudsmentalitet: individen ensam skulle besluta över sina sexuella relationer och beteenden, sin konsumtion också av droger, sina kulturupplevelser också i sådana fall där andra kunde finna dem stötande. Den vände sig mot tvång och överväld: värnplikt, religiös indoktrinering, organisationstvång och kollektivt beslutsfattande. Den vände sig mot fördomsfullhet och normtvång: det var individen som skulle besluta över sitt beteende, sin klädsel, sina sociala relationer.

Det här är inte några utpräglade vänsteruppfattningar. Tvärtom; skall man etikettera dem politiskt är de nästan undantagslöst övertygelser som hör den klassiska liberalismen till — den ideologi som bejakar individens rätt till ett helt och hållet fredat rum, en privat sfär utanför såväl kollektivets som statsmaktens beslutsvärjo. Liksom liberalismen höjde ungdomsrevolten kravet på individens frihet; liksom en gång liberalismen angreps ungdomsrevolten både från vänstern (som betecknade de flesta av 60-talets strömningar som "aningslösa") och från den konservativa högern (som karaktäriserade dem som "samhällsfarliga").

Vi var de förlorade

Det finns historier också. Och människor. Skall jag berätta något som är sant?

Låt mig berätta om ett par vänner från revoltens tid. Vi var de förlorade, de som aldrig ingick i grupper eller partier, som varken blev maoister eller marxister eller med i MUF.

Anders var flummare. Insvept i sin parkas tillbringade han eftermiddagarna på Plattan som var nybyggd. Han skaffade tjack så gott det gick och hängde på fik och kvartar. Och läste. Och förkastade systemet — men inte definierat så som de flesta automatiskt tror. Det system han förkastade var det som kräver anpassning, underkastelse, lydnad; innan man bör lyda måste man övertygas om att det man blir tillsagd att göra är rätt. För vad säger att de som råkar ha makt att befalla också samtidigt råkar ha rätten på sin sida?

Vänsteridéer? Ånej; liberala idéer. Den idé som utgör grunden för varje tro på mänsklig frihet, på individens rätt också mot stat och kollektiv.

Och Anders? Utflipprad, nedknarkad, utslagen? Inte det heller. Jag sade att han läste. Han fortsatte att läsa, och skrev in sig vid sin högskola, och läste vidare, och forskade, och doktorerade, och for utomlands som en av världens ledande experter inom sitt fält.

Den historien är sann. Den här också.

Bengt var en annan av de långhåriga, jeansklädda, rockdiggande. Som hängde ihop med Cecilia med lika långt hår och parkas och luftmadrass på polarnas golv. Sex är aldrig fritt; möjligen är det ett önsketänkande från dem som förfasar sig över moralens upplösning. Men vilken moral talar vi om? Är det moraliskt att er-

känna andras lika värde och rätt att bestämma över sig själva? Är det moraliskt att undvika tvång i sina relationer till medmänniskorna? Är det moraliskt att leva upp till de krav man frivilligt kommit överens om, men att vägra acceptera de krav som ställs av andra utan ens medgivande?

Är det moraliskt att anse sig äga sin nästa? Eller moraliskt att erkänna att hon eller han har samma rätt att själv välja som varje annan individ? Bengt och Cecilia var morallösa, vinddrivna, normlösa. Jag hörde människor säga så om dem. Ansvarslösa ungdomar utan en tanke på morgondagen, utan moral eller mål. För all del. Bengt är läkare; Cecilia är journalist; ingen av dem tycks mig sakna ansvar eller mål. Och ingen av dem röstar i valen.

Farlig för etablissemang

Både vänstern och högern hade rätt. Ungdomsrevolten var aningslös; den var också farlig för det etablissemang och de bärande etablissemangsnormer som högern betraktade som de enda legitima samhällsbärarna. Kanske är det just det som är det mest tragiska i efterklokhetens sken; faktum att det inte var socialismen som borde ha kunnat attrahera 60-talets ungdomsgeneration, utan anti-socialismen – om det nu hade existerat någon frihetsinriktad, individualistisk antisocialism. Men 60-talets Sverige var ett land där alla politiska partier och riktningar slog vakt om den starka centralstaten, om lagstiftande normer, om ett högt skattetryck, och ett oinskränkt utrymme för den politiska makten att tränga in i individernas krympande privata livsutrymme. Är det då så konstigt om det överväldigande fler-

talet av den tidens ungdomsrevoltörer sökte sig till de revolutionära grupper som åtminstone var emot den kompakta etablissemangsstaten? Och är det så konstigt om allt flera av dem senare åter bytt sida i takt med att möjligheten av alternativ har börjat bli känd också i Sverige?

Alltför vittfamnande generaliseringar är riskabla. Men den som vågar minnas 60-talets "borgerliga" opposition lär ha svårt att hos den spåra något av den respons på kraven på individens rätt att leva efter egna normer som var kärnan i ungdomsrevolten. Medan det sena 70-talets och tidiga 80-talets allt starkare bejakande av liberala tankar och förakt för yrkespolitikernas principlöshet och maktfullkomlighet står i överrensstämmelse med grunddragen hos ungdomsrevolten.

Detta sista är vad jag avser med att ungdomsrevolten ändå på sikt kan komma att avgå med ett slags seger. Inte snart, inte lättvindigt. Men heller inte omöjligt.

De frågor som bar 60-talets revolt är fortfarande både obesvarade och angelägna. Vem äger individen – hon själv eller staten? Vem har rätt att besluta över hennes liv och värderingar – hon själv eller andra? Vem har rätt att tvinga henne ut i krig?

Det är lätt att fnysa – så länge man inte tänker efter. När man väl tänkt efter bör fnysningen om man är ärlig stelna till – och den bör stelna värst hos dem av oss som inte bekänner sig till de kollektivistiska grunduppfattningarna. Kollektivismens svar är enkelt: flertalet har alltid rätt, det finns inga individuella rättigheter som kan råka i konflikt med majoritetens önskemål. Nå. Men för oss som förnekar de teserna? På vilka grunder skulle vi häv-

da att individen *inte* har rätt att besluta över sin tillvaro, sina värden, sin kropp?

Att ta ställning för individen

Kårhusockupationen var etablissemangsprotestanternas protest mot etablissemangsförsvarens. Vänsterstudenterna skulle ockupera Universitetskanslersämbetet, men där blev de inte insläppta; de fick i stället ockupera sitt eget kårhus, där högerstudenterna snällt klättrade ut genom fönstren mot Holländargatan.

Jag har väl ett konstigt perspektiv. Men ingendera falangen tyckte mig värd att ta på allvar. Varken studenthögern som drömde om punschverandorna i tjugotallets Lund eller studentvänstern som drömde om kulsprutenästena i Che Guevaras Bolivia. Aningslöshet eller blodiga mord; för all del hellre det förra, men varför någotdera?

Vi var många som stod i det tätande mörkret en bit ifrån det ockuperade kårhuset och såg på spektaklet utan att välja sida, kanske just därför att detta var motsatsen till det vi själva upplevde som rimligt. För de sidor som erbjöds var de traditionella och etiketterade och svenska. Den som anslöt sig nu var såld; han blev en del av blocken, placerad i sitt fack och inlemmad i systemet. Och för oss som stod vid sidan var det just det alltihop handlade om: att ta ställning för individen, inte för systemet. Något av systemen. Den som tror att kampen handlade om makt har förstås rätt, men ytterst är det inte makt över människors kroppar eller inkomst det gäller, utan över deras själar. Och rävsaxen slår allför lätt igen. Vi erbjuds att blint lyda kollektivet; som alternativ erbjuds vi att blint lyda staten. Den som lyder blint har förlorat sin själ.

Liberalismens frihetsdröm

Det må låta paradoxalt, men kanske kan man med hänvisning till de tjugo senaste årens svenska politiska liv utan att säga något orimligt hävda att det är moderaterna och sedan det senaste partiledarbytet folkpartiet som tagit störst intryck av ungdomsrevoltens mest grundläggande frågeställningar. Socialisterna har inte gjort det och kan inte heller göra det; deras grundsyn är kollektivismens, som förnekar individens okränkbarhet. Men den idépolitiskt medvetna gren av ungdomsrevolten som i västvärlden ledde till ett uppsving för den klassiska liberalismens frihetsdröm har vitaliserat och påverkat de konservativa och liberala partierna i land efter land — och inte sällan också givit dem politiska segrar. Skulle Margaret Thatchers löfte om att återge individerna beslutanderätten över sin tillvaro verkligen ha lett till några valsegrar i femtiotallets eller det tidiga sextiotalets samförståndspräglade brittiska välfärdssamhälle? Skulle Gösta Bohmans krav på grundlagsfästa begränsningar för politikernas beslutanderätt ha engagerat särskilt många svenskar före ungdomsrevolten? Skulle Ronald Reagans slagord att "skaffa undan staten ur människors liv" ha gjort intryck på de amerikaner som röstade för presidenter som John F Kennedy eller Lyndon Johnson, som bägge talade om "det starka samhället"?

60-talets barrikader hade inte två sidor, utan många. Det tragiska var att medan få av sidorna dolde vänsterradikaler fanns ett enat höger-vänster-etablissemang alltid på varje motståndarsida.